

Onko kyseessä kulta-aika

Huomioita nykyisestä Suomen kirjallisuustutkimuksesta

Suomalaisissa aikakausjulkaisuissa viime aikoina tapaa usein ajatuksen, että kuusikymmenluku oli suomalaisessa kirjallisuustutkimuksessa vallan poikkeuksellinen vuosikymmen. Puoleksi leikillään, puoleksi tosissaan puhutaan vieläpä sellaistaakin, että suomalaiselle kirjallisuustutkimukselle on koittanut kulta-aika, suurten mahdollisuuksien ja tekojen kausi. Tällä tarkoitetaan ennen kaikkea harvinaisen tuottoisaa kuusikymmenlukua — moniosaisten perusteellisten tutkimusten ilmestymistä.

Sellaisessa pienessä maassa kuin Suomi on ammattimaisten kirjallisuuden tutkijoiden ja arvostelijoiden joukko ollut vähälukuinen. Kirjallisuustutkimusta harjoitetaan yliopistossa ja vielä aivan hiljan niitä oli Suomessa vain kaksi (Turussa ja Helsingissä). Yliopistojen professorit ja lehtorit esiintyivät tavallisimmin myös kirjallisuuden arvostelijoina aikakausjulkaisuissa ja isommissa päivälehdissä. Tämän alan kirjallisuutta ilmestyi erillisinä painoksina harvoin puhumattaakaan kansalliskirjallisuuden historian yleisesityksistä. Tavallisimmin sellaiset yleisesitykset olivat yhden tutkijan tekemiä, kooltaan vaatimattoman pieniä eivätkä erikoisen syvällisiä ongelmien asetteluiltaanakaan — yleensä ne olivat jotain korkeakoulun luentosarjan ja koulukirjan väliltä, mikä muuten oli niiden tarkoituksin. Esimerkkeinä tällaisista teoksista mainittakoon kaksi »suomalaisen kirjallisuuden historiaa» — ensimmäinen prof. Julius Krohnin (1897) ja toinen prof. Väinö Tarkiaisen (1934), jotka ovat olleet ahkerassa käytössä vuosikymmeniä ja

joilla vielä nykyäänkin (varsinkin Tarkiaisen historialla) on tietty arvonsa.

Sodanjälkeisten vuosikymmenien aikana on kirjallisuustutkimus Suomessa kuitenkin monilta osin muuttunut, se on aktivoitunut ja tutkijoiden määrä on lisääntynyt. On avattu uusia yliopistoja ja teellinen koulutus kirjallisuuden alalle on tullut yleisemmäksi. On ilmaantunut myös suuri määrä »vapaita kriitikkoja», jotka eivät enää ehdottomasti tee leipätyönään yliopistotyötä, vaan työskentelevät aikakausjulkaisuissa, päivälehdissä, kustantamoissa, radiossa tai televisiossa. Enimmäkseen nämä ovat täysin ammattitaitoisia kirjallisuuden tuntijoita ja muutamat heistä esiintyvät hyvin intensiivisesti arvostelijoina etupäässä nykykirjallisuuden parissa, mutta myös historikkoina.

Muuten, kun kuusikymmenluvun alussa tulivat päiväjärjestykseen uudet yhteis-tutkimukset ja niiden julkaiseminen, syntyi epäilyksiä, löytyykö riittävästi kirjoittajia. Kahdeksanosaiseksi suunnitellun Suomen kirjallisuus-nimisen teoksen päätoimittaja prof. Matti Kuusi esittikin mielipiteenään julkaisua suunniteltaessa, »että humanististen tieteiden etulinja Suomessa on harvaan miehitetty». Kuitenkin jo itse kollektiivisen tekijän periaate oli Suomen oloissa jotain ennen näkemättöntä kirjallisuustutkimuksen alalla. Tavallisestihan tällainen kirja tai »historiakin» oli ennen ollut yhden miehen käsialaa. Nykyinen suomalainen kritiikki taas väittää, että yhden miehen tutkimuksen aika on jo ohi ja että tieteet ovat edistyneet niin huimaavasti, että yhden ihmisen olisi enää mahdotonta käsitellä kan-

sallisen kirjallisuuden historiaa ja sen ongelmia kokonaisuudessaan. Jo sekin tosiaasia että humanistisia tieteitä harrastavien vähäväkisyysdestä huolimatta kahdeksanosaisen julkaisun valmistamiseen saatiin vedettyä mukaan yli seitsemänkymmentä ammattikriitikkoa ja kirjallisuuden tutkijaa puhuu vakuuttavasti Suomen tieteellisten voimien kasvusta ja uusista mahdollisuuksista. Sodan edellä Suomen oloissa olisi ollut mahdotonta edes kuvitella tällaisen tutkijaryhmän muodostamista. Tästä lienevätkin lähtöisin puolileikkiliset puheet »kulta-ajasta».

Tässä lyhyt luettelo viime aikoina ilmestyneistä kirjallisuustutkimuksista. Paitisi mainittua kahdeksanosaista teosta Suomen kirjallisuus (I—VIII, Helsinki 1963—1970) on valmistusvaiheessa Suomen ruotsinkielinen kirjallisuus (Finlands svenska litteratur I—III, Helsingfors 1968—1969; puuttuu viimeistä osaa). Niin ikään on ilmestynyt neliosainen Maailman kirjallisuus (I—IV, Helsinki 1963—1965). Luetteloon voidaan lisätä Kai Laitisen pienempikokoinen muita yleistävä Suomen kirjallisuus 1917—1967 (Helsinki 1967), joka ilmestyi miltei samanaikaisesti suomen, ruotsin ja saksan kielellä.

Rinnan näiden kanssa on ilmestynyt kaksi antologiaa — Suomen kirjallisuuden antologia (I—VI, Helsinki 1963; sekä suomen että ruotsin kielellä) ja kaksikymmenneliosainen Suomen sana (I—XXIV, Porvoo 1963—1967), sängen ainutlaatuinen julkaisu, johon on sisällytetty paitsi puhtaasti kaunokirjallista ainesta runsaasti myös muistelmaluonteisia, historiallisia, päiväkirja- ym. tekstejä (alkuperäiset latinan- ja ruotsinkieliset tekstit se tarjoaa vain suomenkielellä).

Näiden lisäksi on ilmestynyt monia suomalaisen kirjallisuuden eri ongelmia käsitteleviä tutkimuksia. H. Launosen artikkelissa Näkökulmia 1960-luvun kirjallisuudentutkimukseemme (Virittäjä n:o 3, 1973) tällaisia tutkimuksia mainitaan useita kymmeniä. Niin ikään on merkille pantavaa, että perusteellisempia tutkimuksia Suomessa kirjoitetaan nyt myös verrattain nuorista kirjailijoista, joiden tuotanto on joutunut yhteiskuntapiiriin huomion keskiöön. N.-B. Storbomin tutkimus Väinö Linnasta (1968), P. Tarkan Paavo Rintalasta (1966) ja K. Haikaran tutkimus Veijo Merestä (1969) kuuluvat »joustavaan kirjallisuustieteeseen», ja ne on tavallaan kirjoitettu vastavedoksi niihin kärkeviin väittelyihin, joita syntyi näiden kirjailijoiden tuotannon johdosta.

Kuusikymmenluvun kirjallisuushistoriallisten tutkimusten joukossa on myös sellaisia, joiden tekijät ovat kartoittaneet ennen tutkittomia kirjallisuuden aloja. Ennen muita näistä on mainittava Raoul Palmgrenin syvältä luotaava kolmiosainen tutkimus vuosisatamme työläiskirjallisuudesta (Työläiskirjallisuus, Porvoo—Helsinki, 1965 ja Joukkosydän, I—II, Porvoo—Helsinki, 1966). Ensimmäinen niistä käsittelee teoreettisen osan, jossa tarkastellaan yleensä proletarisen kirjallisuuden syntymisen ja kehityksen ongelmia paitsi Suomen myös muiden kirjallisuuksien aineiston pohjalta. Kahdessa jälkimmäisessä osassa tarkastellaan seikkaperäisesti kymmenien työläiskirjailijoiden tuotantoa. Nämä Palmgrenin, marxilaisen kirjallisuustutkijan teokset ovat monivuotisten etsintöjen tulos ja täyttävät ansiokkaasti Suomen kirjallisuustutkimuksen tälle kohtaa jo kauan sitten muodostuneen aukon.

Suomen akateemisen kirjallisuustieteen yleistä tilaa heijastaa parhaiten kahdeksanosainen kollektiivinen tutkimus Suomen kirjallisuus. Monet sen arvostelijat ovatkin tarkastelleet sitä juuri tällaisena kansallisen kirjallisuuden heijastimena. Tämän teoksen arvostelut ovat olleet mitä erilaisimpia, ihastuneesta ylistelystä aina täydelliseen skeptisyyteen saakka. Hannes Sihvo, yksi sen kärkevimmistä arvostelijoista mainitsee resensiossaan (Aika, n:o 9, 1970) ironisesti: »Kun teoksen valmistumista juhlittiin tuli sanottua mm., että sitä voidaan tarkastella myös suomalaisen kirjallisuuden tutkimuksen puoteluettelona.»

Mitä sitten oikeastaan on tämä kahdeksanosainen Suomen kirjallisuus, joka muuten on painoasultaan loistava näyte suomalaisesta kirjapainotaidosta. Siinä on runsas ja hyvää makua osoittava kuvitus, ja se on varustettu tarkoilla kirjallisuuslähteillä, kirjailijoiden elämäkertoilla jne.

Lyhyesti sen rakenteesta ja tekstin sijoittelusta.

Ennen kaikkea on korostettava että tässä moniosaisessa suomalaisen kirjallisuustutkimuksen teoksessa esitetään ensi kerran Suomen kirjallisuus kaksikielisenä, jota entisissä »historioissa» ei ole tavattu. Krohnnin, Kallion ja Tarkiaisen kirjoissa samoin kuin Rafael Koskimiehen kolmiosaisessa teoksessa Elävä kansalliskirjallisuus (1944—1949) on nimittäin tarkasteltu varsinaisesti vain suomenkielistä, mutta ei ruotsinkielistä kirjallisuutta. Poikkeus niissä on tehty vain 1800-luvun huomattavien suomenruotsalaisten kirjaili-

joiden (Runebergin ja Topeliuksen) suhteen, joita oli totuttu pitämään »kansalliskirjallisuuteen» kuuluvina. Saman perinteen mukaan on varhaisimmilta kausilta otettu tarkkailun kohteiksi ns. fenofiilien latinankieliset tekstit (latina muuten säilytti asemansa Suomen kulttuurielämässä verrattain myöhään, etupäässä juuri latinan kielellä kirjoitettiin Suomessa yliopistolliset väitöskirjat aina 1800-luvun puoliväliin saakka). Maan suomen- ja ruotsinkielisen kirjallisuuden erikseen tutkiminen juontuu kansallis-poliittisista erimielisyyksistä, ja kun se on tavallaan muuttunut periaatteeksi on se johtanut seuraamuksiin, joiden epäsuatavuudesta nyt puhutaan paljon Suomen kirjallisissa piireissä.

Molempien kirjallisuuksien erillään tutkiminen on jo kauan sitten saanut tuekseen myös viralliset järjestöt. Jo 1831 perustetun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vastapainoksi muodostettiin 1885 myös Suomen ruotsinkielisen kirjallisuuden seura; molemmilla seuroilla ovat olleet omat rahastonsa, kustannusmahdollisuutensa ja omat tehtävänsä. Samalla tavoin ovat toimineet erikseen suomenkielisten ja ruotsinkielisten kirjailijain liitot.

Kaikki tämä monessa suhteessa ikään kuin laillisti molempien kirjallisuuksien erillään olon ja vaikeutti niiden yhteisiä kontakteja. Viime aikoina yhteydet ovat kuitenkin lisääntymässä — ilmestyy yhteisiä antologeja, on kumppanuutta käännöstyössä yms. Eräänä positiivisena ilmiönä tässä mielessä on myös molempien kirjallisuuksien mukanaolo rinnakkain yllä mainitussa kahdeksanosaisessa julkaisussa, vaikkakin on sanottava että yhteenkuuluvuus tässäkin teoksessa on enemmän ulkoista kuin problematiikan yhteen pönoutumista. Jotkut arvostelijat ovatkin kirjoittaneet siitä hyvin kärkevästi pitäen sitä epäkohtana ja jopa kirjallisuushistorian vääristelynä (H. Sihvon resensio). On myös jyrkästi vaadittu molempien kirjallisuuksien erikseen opettamisen ja tutkimisen kertakaikkista hylkäämistä periaatteessa.

Tämän kahdeksanosaisen teoksen nidosten sisältö on seuraava. Ensimmäinen osa on kokonaan omistettu kansanrunoudelle, sen eri lajeille. Toinen osa alkaa Suomen latinankielisen kirjallisuuden ensimmäisillä näytteillä käsittäen uskonpuhdistuksen ja suomenkielisen kirjallisuuden synnyn, sen jälkeen seuraa aikaisempi fenofiilien aika ja osa päättyy 1700-luvun jälkipuoliskoon. Kahdessa seuraavassa osassa tarkastellaan 1800-luvun kirjalli-

suutta: kolmas osa käsittää ajan Turun romantikoista (1810—20-luvut) Aleksis Kiven (1860-luku); neljännessä osassa on kuvattu johdonmukaisesti Suomen kirjallisuuden ns. 1880-luvun realismin kausi ja sitä seuraa luku Suomen uusromantiikasta, joka välittömästi liittyy vuosisadan vaihteen kirjallisuusongelmiin. Viides ja kuudes osa ovat rakenteeltaan jo paljon monimutkaisempia, sillä niiden tarjoama aineisto ei jakaannu erikseen vain kielen mukaan — erillisiä lukuja suomen- ja ruotsinkielisestä kirjallisuudesta — vaan myös kirjallisuuslajien perusteella; yksi osa on omistettu proosalle, toinen runoudelle.

Seitsemäs osa on suuressa määrin haku-teos-käsikirjan luonteinen käsittäen enemmän tai vähemmän itsenäisiä artikkeleja kirjallisuuden tehtävistä ja vaikutuksesta, kirjailijan asemasta yhteiskunnassa, julkaisu- ja kirjastotoiminnasta, kirjallisuuden opetuksesta, tutkimuksesta ja tunnetuksi tekemisestä, kirjakielen kehityksestä, aikakausjulkaisuista ja niin ikään kirjallisuuden muista aloista, kuten filosofisesta, historiallisesta, yhteiskuntapoliittisesta, uskonnollisesta jne. kirjallisuudesta. Osasto on täten tullut liian kirjavaksi, se tuntuu pikemminkin informoivalta kuin todelliselta kirjallisuustutkimukselta. Monista artikkeleista puuttuu tarvittavaa analyytisuutta ja syvyyttä (tällaisiin kuuluu mm. artikkeli kirjallisuustutkimuksesta). Muutamat kriitikot (Hannu Launonen Virittäjässä n:o 3, 1970) ovat sitä mieltä, että seitsemäs osa olisi tarvinnut hyvän johdatuksen ja että kirjallisuuden yhteiskuntapoliittiset tehtävät olisivat ansainneet tulla perusteellisemmin valotettua. Seitsemän osan ansio on kuitenkin, että se sisältää suuren määrän systematisoitua informaatiota ja muodostaa siten tavallaan hakuteoksen.

Muutamit kahdeksannen, viimeisen osan luvut ovat luonteeltaan teoreettisia. Jo edellisistä osista tunnettujen kirjallisten teosten aineiston perusteella tarkastellaan kirjallisuudenlajien — romaani, novelli, lyriikka — kehitystä Suomen kirjallisuudessa. Tekijöiden huomion keskiönä ovat olleet kirjallisuudenlajien ja muotojen typologian ongelmat, lajien sisäiset muutokset kirjallisen kehityksen kuluksa. Kahdeksannen osan kirjoittajat valittavat tuon tuosta kirjallisuudenlajien problematiikan riittämätöntä tutkimusta, alan perusteellisten teosten puuttumista ja korostavat useissa tapauksissa että heidän johdopäätöksensä ovat vain ennakkopäätelmiä ja tietyssä suhteessa olettamuksen

luonteisia. Nämä päätelmät eivät todellaan ole aina kiistattomia, mutta ne herättävät ajatuksia ja ovat mielenkiintoista luettavaa. Tässä osassa käsitellään myös kirjallisuuskritiikkiä, aforismeja, esseitä ja pakinoita. Osaan on sisällytetty niin ikään artikkeleja nuoriso-, jännitys- ja käännöskirjallisuudesta ja myös luvut Teatteri ja kirjallisuus ja Suomalainen kirjallisuus ulkomailla.

Tekstien sijoittelu ja eri osien rakenteellinen suunnittelu ei aina vaikuta mielekkäältä ja perustellulta. Teoksessa on puhtaasti sattumanvaraiselta vaikuttavaa sijoittelua. Niinpä esim. artikkelit kirjallisuuskritiikistä ja kirjallisuustutkimuksesta ovat eri osissa, mihin ei liene ollut mitään loogillista perustetta. Teoksen arvostelijat ovat syyttäneet tekijöitä ja toimittajaa sen rakenteellisten ratkaisujen epäloogillisuudesta. Nämä ratkaisut eivät vaikuta aina kiistattomilta, vaikka toisaalta on tunnustettava että jonkin ideaalisen ratkaisun löytäminen on hyvin vaikeaa, jos yleensäkin mahdollista. Tuntuu todellakin kummalliselta esimerkiksi sellainen järjestely että kirjailijan, joka on kirjoittanut sekä runoa että proosaa, teokset on sijoitettu eri lukuihin ja jopa kerrassaan eri osiin. Toisaalta tuskin voidaan kiistää myöskään kirjallisuuden tarkastelua sen muotojen ja lajien mukaan, sellainenkin menettely on hyväksyttävä.

Eniten kysymyksiä ja vastaväitteitä herää tämän teoksen yleisen metodologisen konseptin suhteen, kun ajatellaan suomalaisen kirjallisuuden monivuosisaataista yleistä kehitystä. Mitään sellaista yhtenäistä konseptiä on teoksesta vaikea löytää, pikemminkin silmään pistää sen puuttuminen, näkökantojen erilaisuus, termien ja tulkinnan ristiriitaisuus. Näin monien tekijöiden ja eri lähtökohtien kirjavuudesta johtuen ei voi edes puhua teoksen ankarasta yhdenmukaisuudesta. Tekijät eroavat huomattavasti paitsi kirjallisilta myös aatteellis-poliittisilta näkökannoiltaan ja mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä selvemmin tuntuvat heidän ideologiset eroavuutensa.

Lukuja ja artikkeleja teoksen laatijoille jaettaessa on nähtävästi pidetty josain määrin silmällä tiettyjä ideologioita seikkoja. Jos tekijä esim. tuntee selvästi vastenmielisyyttä vasemmistolaisia kirjallisuuskäsitteitä kohtaan, niin tuskinpa hänen olisi ollut mielekasta kirjoittaa juuri niistä tai yleensä kovin ajankohtaisista nykykirjallisuuden ongelmista — se olisi ollut liian silmiinpistävän puo-

lueellista akateemisen julkaisun kannalta. Aikoinaan esim. Rafael Koskimies, eräs Suomen vanhimpia kirjallisuudentutkijoita, ohitti yksinkertaisesti tai kielsi sellaiset yhteiskunta-kriittilliset teokset kuin Olavi Paavolaisen 1946 ilmestyneen sotapäiväkirjan Synkkä yksinpuhelu, jossa arvosteltiin yleishumaaniselta kannalta Suomen militarismia ja tiettyjen piirien kansallis-šovinistista ideologista suuntausta, joka tavallaan vaikutti myös sivistyneistöön ja kulttuuriin. Koskimies on kokenut tiedemies ja hänellä on useita tutkimuksia 1700—1800-lukujen suomalaisesta kirjallisuudesta samoin kuin myös yleisen kirjallisuustutkimuksen alalta. Hänen Yleisestä runousopistaan on otettu lukuisia uusintapainoksia ja hänen saksankielisenä ilmestynyt Romaanin teorian (1935) on herättänyt huomiota ulkomaalaisissa tiedemiespiireissä. Siitä huolimatta Koskimiehen tiedemiesaisti törmää tuon tuosta yhteen hänen poliittisen konservatiivisuutensa kanssa. Synkkä yksinpuhelun tekijää Koskimies halveksii epäisänmaallisena suomalaisena kunnan sotamies Svejkinä ollenkaan huomaamatta että Paavolaisen kirja oli ensimmäisiä merkkejä Suomessa sodan jälkeen alkaneesta ajattelutavassa tapahtuneista muutoksista, jotka pian näkyivät myös kirjallisuudessa.

Esipuheessaan Olavi Paavolaisen kootuihin teoksiin Kai Laitinen mm. mainitsee, että tarvittiin Väinö Linnan ja muita sodanvastaisia romaaneja ja teoksia ennen kuin ymmärrettiin, ettei Synkkä yksinpuhelu ole ainoa eikä satunnainen ilmiö Suomen sodanjälkeisessä kirjallisuudessa.

Nähtävästi juuri tällaisista syistä johtuen tämän kahdeksanosaisen teoksen nykykirjallisuutta koskevat osat ovatkin kirjoittaneet tutkijat, jotka ovat vapaimmille, suhtautuvat herkemmin nykyajan vivahteisiin, »yhteiskunnallisiin säännöksiin» ja poliittisiin ristiriitaisuuksiin, jotka kirjallisuuden kehitysprosessissa heijastuvat. Ikänsä puolesta nämä kirjoittajat ovat tavallisesti toista, nuorempaa sukupolvea, kuten esim. yllä mainittu Kai Laitinen, Annamari Saras, Pirkko Alhoniemi ja N.-B. Storbom.

Toisin kuin aikaisemmissa Suomen kirjallisuuden historiaa käsittelevissä teoksissa, on kyseisessä julkaisussa ensi kerran annettu tilaa myös Suomen proletariselle kirjallisuudelle, joka liittyy kiinteästi Suomen työväenliikkeen kehitykseen. Tosin luvut työläiskirjailijoista, prosaisteista ja runoilijoista ovat kooltaan

kovin vaatimattomia eivätkä ne voi antaa vähänkään syvällistä ja täydellistä kuvaa Suomen proletaarikirjallisuuden synnystä ja sen paikasta yleisessä kirjallisuusprosessissa. Näiden lukujen kirjoittamiseen ei valitettavasti ollut pyydetty Raoul Palmgrenin apua, joka on erikoisesti tutkinut työväenkirjallisuutta ja on sen erinomainen tuntija. Siitä huolimatta näiden lukujen mukaan ottaminen tähän teokseen näinkin vaatimattomassa muodossa — kaikkiaan vain muutama sivu — on omalaatuinen merkki ajan muutoksista. Olihan nimittäin vuosikymmeniä jatkunut tilanne, että Suomen akateeminen kirjallisuustutkimus yleensä hyljeksi työläiskirjailijoiden tuotteita eikä pitänyt niitä kansalliskirjallisuuden historiaan kuuluvina. Tästä epäviisaasta periaatteesta kieltäytyminen on osoitus siitä, että Suomen sodanjälkeisen yhteiskuntaelämän demokratisoitumisen ilmapiiressä tapahtuu tiettyjä muutoksia myös kirjallisuustutkimuksessa.

Eräs kaikkein vakavimmista ja monessa mielessä oikeudenmukainen arvostelijoiden syyte teoksen laatijoille on se, että teos on vailla perusteellista historioivaa otetta asiaan. Kärkevimmat arvostelijat ovat jopa sitä mieltä, ettei teos yleensä ole kirjallisuudenhistoria, vaan ainoastaan joukko kronologiseen järjestykseen sijoitettuja katsauksia eri kirjailijoiden tuotantoon, jotka sitä paitsi arvostelijoiden mielestä on valittu liian mielivaltaisesti.

Kokonaisuudessaan teos kyllä sisältää tietyn määrän kirjallisuushistoriallisia ja sosiologisia tietoja. Tekijät luonnehtivat kirjallisuuden eri kausia, kirjallisia aatesuuntia ja yleisiä ilmapiiiriä. Tällaiset yleiset katsaukset kuuluvat asiaan, ne ovat tavallaan välttämättömiä. Pelkin »immanenttisin» menetelmihän, kun kirjallista teosta tarkastellaan absoluuttisesti itsensä sulkeutuneena esteettisenä maailmana tai kielirakennelmana, ei mitään kirjallisuushistoriaa voida kirjoittaa.

Kysymys on kuitenkin siitä, missä määrin ja millä tavalla kirjallisuudenhistoria käsitetään juuri historiana, jatkuvana prosessina, yhteiskunnan historian osana.

Rafael Koskimies on kirjoittanut kollektiiviseen teokseen paitsi eri lukuja myös kokonaisen osan (neljännen), mikä lienee tavallaan privilegio ja tunnustuksen osoitus hänelle. Neljännessä osassa tarkasteltava ajanjakso on tärkeä, se käsittää 1880-luvun realismin ja sitä seuraavan uusromantiikan. Siitä huolimatta sen lukujen johdannot, joissa luonnehditaan

realismi ja uusromantiikka yleensä, ovat koko osan laajuuteen verrattuina suhteellisen vähäisiä ja esitety vain pikapiirtein. Itse asiassa selvittämättä jäävät sellaiset ongelmat kuin molempien mainittujen kirjallisuussuuntien yhteiskuntahistoriallinen pohja, niiden esteettiset järjestelmät, suuntien yhtymäkohdat ja eroavuudet ja niin realistien kuin uusromanttikkojenkin tuotannossa ajan oloon paljastuvat kriisi-ilmiöt. Vetoamalla siihen, että termit 'realismi', 'naturalismi' ja 'uusromantiikka' ovat muka epämääräisiä ja suhteellisia Koskimies ikään kuin vapauttaa itsensä niiden konkreettisen historiallisen sisällön perusteellisesta analyysistä. Kaavamaisuus johtaa ilmeiseen asian madaltamiseen: positivismin osuutta liioitellaan — tekijä näkee siinä suomalaisen realismin aatteellisen perustan (itse aikakautta hän nimittää August Comten mukaan 'positivistiseksi'); venäläisen realismin vaikutteet rajoitetaan 'tolstoilaisuuteen'; huomattavalta osaltaan kielletään realistikirjailijoiden tuotannon yhteiskuntakriittinen merkitys.

Neljännessä osassa uusromantiikka pyritäänkin esittämään eräänlaisena realismin yhteiskuntakriittisen sisällön »esteettisenä voittamisena». Tämä näkökanta ei sulkaakaan ole uusi ilmiö aiemmassa Suomen kirjallisuustutkimuksessa, mutta Koskimies esittää sen johdonmukaisemmin. Jo aikaisemmissa tutkimuksissaan, esim. lyhyessä Suomen kirjallisuuden historiassa, joka ilmestyi 1955 ruotsin kielellä, Koskimies luonnehti uusromantiikan vasta-vaikutukseksi realismille juuri sen sosiaalisuudesta luopumisen mielessä. Uuden teoksen neljännessä osassa hän toistaa saman ajatuksen kirjoittaen, että »uusromantiikka kokonaisuutena merkitsi ennen kaikkea puhtaasti esteettisten arvojen tuloa realismin yhteiskunnallisuuden, aatteellisen arvostelun ja käytännöllisyyden tilalle. Taiteilijat pyrkivät todella olemaan taiteen harjoittajia ja sikäli tuntuvasti riippumattomia aatteista ja tendenseistä kuin Suomessa oli oltu edellisellä murrosten vuosikymmenellä.» Täältä kannalta hän sitten käsitteleekin yksityiskohteisemmin uusromanttikkojen tuotantoa.

Tällainen suhtautuminen tuntuu kuitenkin varsin yksipuoliselta. Emme halua kiistää etteikö Suomen uusromantiikassa olisi ollut epäsosiaalisia esteettisiä tendensejä, erikoisen selvinä ne tuntuvat Volter Kilven tuotannossa, mutta muiden uusromanttikkojen jäämistö (kuten Eino Leinon, L. Onervan ja Linnankosken sekä Lassilan, Lehtosen ja Kiannon ensimmäi-

set teokset, jotka on kirjoitettu uusromantiikan hengessä) tuskin voi puolustaa Koskimiehen liiaksi yksinkertaistamaa kaavaa. Eino Leino esim. piti suomalaisen kirjallisuuden kasvavaa yhteiskunnallista aktiviteettia 1900-luvun alussa kiistattona tosiasiana tarkoittaen ennen kaikkea uusromanttista suuntausta, johon hän itsekin kuului. Uusromantiikan suhde realismiin ei Leinon mielestä ollut lainkaan yksiselitteinen.

Teoksen uusromantiikkaa koskevat luvut jättävät sellaisen käsityksen, että edesämme on hämmästyttävä esimerkki tutkijan ajatuksen, tutkijan maailmannäkemysperiaatteellisesta yhteen sopimattomuudesta itsensä tutkimuskohteen kanssa. Varsin omalaatuisena, sisäisesti ristiriitaisena aatteellis-poliittisena virtauksena vallankumousta edeltäneinä vuosikymmeninä suomalainen uusromantiikka heijasti aikansa sosiaalisia ristiriitoja kaikessa kärkevytyksessään. Voidaan sanoa, että uusromantikoille — joihin muuten kuului Suomen merkittävimpiä runoilijoita — maailma oli kriisitilassa, porvarillinen yhteiskunta taudin kourissa, henkisesti köyhydessä ja siveellisessä vararikossa. Tutkija, prof. Koskimies taas näkee yhteiskunnan vielä suhteellisen stabiilina, terveenä ja elinvoimaisena. Seurauksena on, että uusromanttisen runouden jännittynyt ristiriitainen ja traaginen maailma on jäänyt tutkijalta monilta osin vieraaksi ja käsittämättömäksi, hän ei tavoita tämän runouden tärkeitä nyansseja, eivätkä niihin sisältyvät pettymykset ja toiveet ole saaneet häneltä myötätuntoa.

Mainitsemamme tutkijan ja tutkimisen kohteen »yhteen soveltumattomuuden» vuoksi jäävät monet uusromantiikan estetiikan tärkeät puolet selittämättä, sitä ei esitetä siinä dynamiikassa, jonka perustana oli vallankumouskauden dynamiikka. Lopputulokseksi saamme sen, mitä olemme yleisesti tottuneet nimittämään epähistoriallisuudeksi.

Oikeudenmukaisuus vaatii myöntämään, että koska seuraavissa osissa palaavat vuosisadan alkuun muutkin kirjoittajat, eroavat heidän katsomuksensa tuosta aikakaudesta jonkin verran siitä mitä prof. Koskimies tarjoaa. K. Marjanen on valmis yleensä hylkäämään termin uusromantiikka pitäen mielekkäämpänä puhua Suomen varhaisekspressionismista. 1900-luvun alun proosasta kirjoitettava Annamari Sarajas antaa taas suurimman merkityksen kirjallisen kehityksen sosiologisille näkökohdille.

Tulkoon ohimennen mainituksi myös,

että jotkut kyseisen teoksen arvostelijat, jotka pitävät ensi sijaisen tärkeänä kirjallisuuden sosiologian tutkimista sosiologisten kategorioiden pohjalta, ehdottavat yleensä poistettaviksi käytännöstä muka vanhentuneina sellaiset käsitteet kuin romantiikka ja realismi. Tällaista tarvetta ei kuitenkaan liene, sillä toinen ei sulje pois toista, kun taidetta tutkitaan yhteiskunnallis-esteettisenä ilmiönä, sosiaalisen ajattelun erikoisena muotona historiallisesti kehittyneine taiteellisine menetelmineen. Samalla on tietenkin oleellista, millainen sisältö näille perinteellisille termeille 'romantiikka' ja 'realismi' annetaan. Sekavuuden vaikutelmaa lisää mahdollisesti vielä se, että esim. kansallisromantiikka-käsitettä on suomalaisessa tieteesä tullut tavaksi käyttää varsin laajasaa ja epämääräisessä merkityksessä — useinkin se on merkinnyt 1800-luvun suomalaisen kansallisen liikkeen ideologiaa kokonaisuudessaan erottamatta sitä eri aikakausiin ja virtauksiin.

Tuntuisi kuin 1810—20-luvun Turun romantiikan kausi vaatisi teoksessa erilaisempaa suhdetta kuin teoksessa havaitaan. Tämä on tietenkin liian monimutkainen kysymys lyhyessä artikkelissa käsiteltäväksi, joten rajoitumme tässä vain muutamii huomautuksiin. Ensiksikin jo ruotsinkielisen Turun romantikkojen (joista vain oikeastaan voidaankin mielestäni puhua todellisina romantikkoina) ryhmän sisällä oli kaksi erilaista suuntaa (joilla molemmilla oli myös omat julkaisunsa — aikakauskirja Mnemosyne ja Arwidssonin radikaalisempi sanomalehti Abo Morgonblad). Tämän ryhmän ja mm. Arwidssonin suhtautuminen sitä edeltäneeseen valistuskautteen oli nimenomaan romantikoille tunnusomainen, vaikka ei silti yksiselitteinen, sillä toisaalta oli olemassa perinteellinen yhteys valistuskauden ideologiaan, mutta samalla oli luonteenomaista myös romantikkojen kriittinen suhde normatiiviseen klassisistiseen runouteen. valistuskauden epähistorialliseen yhteiskunnan ja taiteen ymmärtämiseen, valistuskauden suuntautumiseen antiikkiin ja välinpitämätön suhtautuminen kansan »keskiaikaista» kulttuuria kohtaan.

Toiseksi, mitä tulee suomenkielisiin kirjailijoihin (Gottlund, Becker, Juteini), joita tavallisesti tarkastellaan (samoin kuin kyseisessä kahdeksanosaisessa teoksessakin) yhdessä Turun romantikkojen kanssa, ei heillä kuitenkaan tuntunut olevan suoranaista yhteyttä romantiikkaan, vaan he kuuluvat puhtaasti vielä Suomen kirjallisuuden varsinaiseen valistuskau-

teen. Se että nämä kirjailijat puolustivat suomen kielen käyttöä ja olivat kiinnostuneita kansallisesta menneisyydestä, ei vielä tee heistä romantikkoja. He olivat johdonmukaisia valistuskauden rationalismin ja valistusajan ihanteiden kannattajia (huomaamatta niiden kriisiä) ja heidän suhtautumisensa kansanrunouteenkin oli rationaalista. Heidän tuotannossaan heijastuvat valistuskauden esteettiset periaatteet, mitä taas ei voi sanoa Arwidssonista, jonka sanomalehtikirjoituksillekin on leimallista romanttinen tyyli.

Teoksen kirjoittajien riittämätön huomio historiallisuuteen kuvastuu eri tavoin. Siinä voidaan havaita esim. kovin kummallista anomaliaa. Kansalliskirjallisuuden historiaa kuvatessaan ja tarjotessaan lukijalle artikkeleja suomalaisen kirjallisuuskritiikin ja tutkimuksen historiasta niiden kirjoittajat ovat vallan unohtaneet kysymyksen, milloin Suomen kirjallisuudessa ja kritiikissä alkoi varsinaisesti syntyä historiallinen suhde taiteen kehitykseen ja kirjallisuusprosessin historiallinen ymmärtäminen. Tämä kysymys sivuutetaan Turun romantikkoja käsittelevässä luvussa (vaikka Arwidssonin toiminta antaisi hyvän aiheen sen asettamiselle) ja mikä ehkä vieläkin ihmeellisempää, sitä ei myöskään lainkaan kosketella pienessä Snellmania, filosofia, publisistia, kirjallisuuskritiikkaa ja 1800-luvun Suomen kansallisen liikkeen huomatuinta aatteellista johtajaa käsittelevässä luvussa. Ja kuitenkin historiallisuuden aate oli Snellmanin, tuon 'Suomen Hegelin' koko maailmannäkemyksen pohja, ilman sitä hänen toimintansa publisistina ja kirjallisuusarvostelun alalla, hänen valtava vaikutuksensa aikansa Suomen henkiseen elämään — erikoisesti 1840—50-luvuil-

la — jää monessa suhteessa selittämättä.

Ensimmäinen yritys luoda yhtenäinen, kirjallisuudenhistoriaa käsittelevä teos kollektiivisin voimin on asettanut suomalaisen kirjallisuustutkimuksen eteen useita erikoistehtäviä, joista ennen ei ole ollut puhuttakaan. Kielitieteellisten ja kirjallisuusjulkaisujen sivuilla tähdennetään nyt ajatusta tutkimusten järjestämisen välttämättömyydestä, työn suunnittelemisesta, koordinoimisesta, jotta välttyttäisiin toistoilta ja samalla saataisiin tutkimusten piiriin kaikki tähän asti huomiotta jääneet kirjallisuuden ongelmat. Tähdennetään myös sitä että väitöskirjoille annettaisiin määrätietoisempi luonne pitäen lähtökohdana kansalliskirjallisuuden suunnitelmallisen tutkimuksen yleisiä tehtäviä. Ehdoitetaan niin ikään kirjallisten arkistojen täydentämistä, kirjailijoiden nauhoitearkiston perustamista ja huomattujen kirjailijoiden kaunokirjallisen ja muun jäämistön akateemisten julkaisujen nopeuttamista. Yleistäen kaikki nämä tehtävät katsauksessaan H. Launonen tulee johtopäätökseen, että ajankohtaisin ongelmamme tällä hetkellä ei ole niinkään paljon metodologinen kuin organisatorinen.

Mutta kuten olemme huomanneet, tällaisten kollektiivisten teosten luomisen kokemus antaa paljon ajattelemisen aihetta metodologisessakin suhteessa. Kun jotkut äärimmäisyyksiin mieltyneet arvostelijat ovat puhuneet Suomen kirjallisuuden tutkimuksen kulta-ajasta ja toiset päinvastoin ovat pitäneet ilmestynyttä teosta Suomen kirjallisuuden hautuumaana, on nähtävästi löydettävissä jonkinlainen keskitie, ts. kartettava molempia äärimmäisyyksiä ja otettava oppia kokemuksesta, vältettävä yksipuolisuutta ja jatkettava tutkimusta.